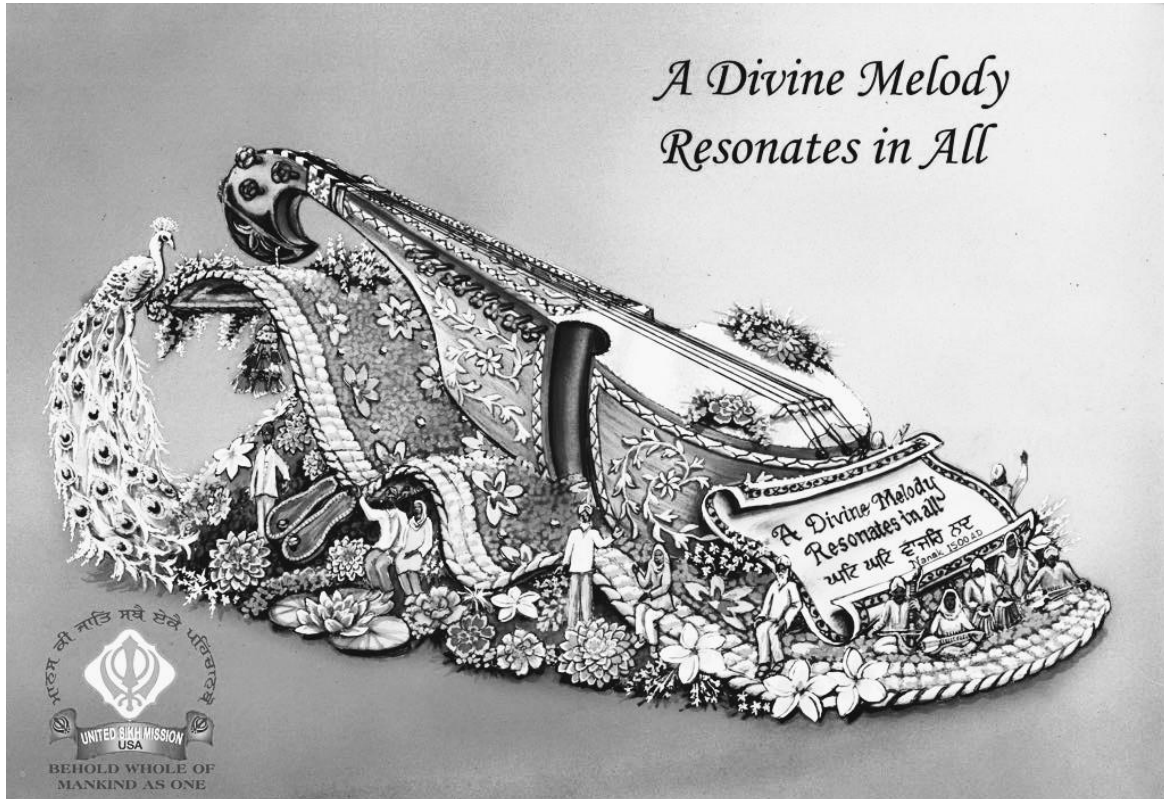


ISSN 0972-2335



ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਫ਼ਰਵਰੀ 2019



(ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ 10)

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਲ 15/-

ਜੋ ਆਇਆ ਸੋ ਚਲਸੀ

ਮੌਤੇ ਪਾਸੋਂ ਮੂਲ ਨ ਡਰੀਏ,
ਇਹ ਤਾਂ ਲੇਖਾ ਪਵੇ ਚੁਕਾਣਾ।
ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਬਿਤਾਵੇ ਜੀਵਨ,
ਜੋ ਆਇਆ ਤਿਸ ਹੀ ਹੈ ਜਾਣਾ।
ਕਾਹਨੂੰ ਫਿਕਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀਏ,
ਇਹ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਿਰਾਲੀ ਨਹੀਂ।
ਸੰਤੋਖ ਬਣੂੰਗਾ ਜਾਣਾ ਇਕ ਦਿਨ,
ਸਿਰ ਪਰ ਬੈਠਾ ਥਾਣਾ ਏ।

ਜੋ ਆਯਾ ਸੋ ਚਲਸੀ

ਮੌਤੇ ਪਾਸੋਂ ਮੂਲ ਨ ਡਰੀਏ,
ਇਹ ਤਾਂ ਲੇਖਾ ਪਵੇ ਚੁਕਾਣਾ।
ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਬਿਤਾਵੇ ਜੀਵਨ,
ਜੋ ਆਯਾ ਤਿਸ ਹੀ ਹੈ ਜਾਣਾ।
ਕਾਹਨੂੰ ਫਿਕਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀਏ,
ਇਹ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਿਰਾਲੀ ਨਹੀਂ।
ਸੰਤੋਖ ਬਣੂੰਗਾ ਜਾਣਾ ਇਕ ਦਿਨ,
ਸਿਰ ਪਰ ਬੈਠਾ ਥਾਣਾ ਏ।



ਪੁਸਤਕ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ - ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ



ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ),
ਪੀਐਚ.ਡੀ.

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

- ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: 4/8/90, ਮਿਤੀ 20/2/91 ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- ਇਕ ਕਾਪੀ: 15 ਰੁਪਏ
- ਦੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ: 150 ਰੁਪਏ
- ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦਾ: 1500 ਰੁਪਏ
- ਵਿਦੇਸ਼: ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ INR 1500
- 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ, ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160015
ਫੋਨ: 0172-2772660, 098140 53630
e-mail: drjagirsingh@gmail.com

Website: <http://www.amritkirtan.com>



ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼, ਸ਼ੋਅਰੂਮ ਨੰ: 443, ਸੈਕਟਰ 70, ਮੁਹਾਲੀ (ਫੋਨ: 0172-2216283, 98150-72197) ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਸੰਪਾਦਕੀ: ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ: ਆ ਗਿਆ ਬਾਬਾ ਵੈਦ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ - ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ	2
ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ ਅਤੇ ਟੋਡੀ - ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ	3
ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ - ਡਾ. ਵਰਿੰਦਰ ਕੌਰ	5
ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਪਰੇਡ 2019 ਵਿਚ 'ਰਬਾਬ ਫ਼ਲੋਟ' - ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ - ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ	10
Concept of Sadh Sangat in Sikhism: S. Makhan Singh: Book Review - Dr. Harpreet Kaur	12
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ - ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ	16
ਸੁਰਲਿਪੀ - ਰਾਗ ਬਸੰਤ - ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ	19-20
ਬਸੰਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ	ਟਾ-3
ਸੁਰਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਰਥ	ਟਾ-4

Donations to **AMRIT KIRTAN TRUST** are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/- I/ CHD/ Tech./ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid up to 31/03/2012 and now valid in perpetuity. Cheques/Drafts should be sent in the name of **AMRIT KIRTAN TRUST** payable at Mohali . Donations can also be sent by money order at the address: **AMRIT KIRTAN TRUST** (Regd.), 422, Sector 15-A, Chandigarh-160015. The Donations can be made by Electronic Transfer also. The Bank details are: **AMRIT KIRTAN TRUST** Savings Bank A/C No.65079603302, IFSC: SBIN0018141 in the State Bank of India, Phase 3B2, Mohali Punjab Branch. After such a Deposit, please inform us your Name and Address as also the deposit details to enable us to send you the receipt.



ਆ ਗਿਆ ਬਾਬਾ ਵੈਦ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਾਜਾ ਸਿੱਖਣ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਗਮ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ-

ਆ ਗਿਆ ਬਾਬਾ ਵੈਦ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ।

ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਵਾਜਾ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਖੂਬ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਉਂਦੇ ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸੰਗਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸੁਣਾ ਲੈਂਦਾ। ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਉਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸ਼ਬਦ ਹੈ-

ਵੈਦ ਬੁਲਾਇਆ ਵੈਦਗੀ ਪਕੜ ਢੰਢੋਲੇ ਬਾਂਹ।

ਭੋਲਾ ਵੈਦ ਨ ਜਾਣਨੀ ਕਰਕ ਕਲੇਜੇ ਮਾਹਿ ॥

ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 1279 ਉੱਤੇ ਦਰਜ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਜਾ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਲੋਕ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੀਏ-

ਵੈਦਾ ਵੈਦ ਸੁਵੈਦ ਤੂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਗ ਪਛਾਣ ॥

ਐਸਾ ਦਾਰੂ ਲੋੜ ਲਹੁ ਜਿਤੁ ਵੰਝੈ ਰੋਗਾ ਘਾਣਿ ॥

ਜਿਤੁ ਦਾਰੂ ਰੋਗ ਉਠਿਅਹਿ ਤਨਿ ਸੁਖ ਵਸੈ ਆਇ ॥

ਰੋਗੁ ਗਵਾਇਹਿ ਆਪਣਾ ਤ ਨਾਨਕ ਵੈਦੁ ਸਦਾਇ ॥

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਵੈਦ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ-

ਰੋਗੁ ਦਾਰੂ ਦੇਵੈ ਬੁਝੈ ਤ ਵੈਦੁ ਸੁਜਾਣੁ ॥

ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਲਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵੈਦ ਘਰ ਆ ਕੇ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਜ ਕਲੁ ਵੀ ਡਾਕਟਰ ਹੋਮ ਵਿਜਿਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਰਚਾ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਹੈ।

ਉਹ ਵੈਦ ਨੂੰ ਰੋਗ ਲੱਭਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਰੋਗ ਲੱਭਣਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵਪਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਡਾਇਗਨੋਸਟਿਕ ਸੈਂਟਰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਲੱਡ ਦੇ ਟੈਸਟ, ਐਕਸਰੇ, ਸੀ ਟੀ ਸਕੈਨ, ਐਂਜੋਗਰਾਫੀ ਆਦਿ ਦੇ ਵੱਡੇ ਖਰਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਐਂਜੋਗਰਾਫੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਟੈਂਟ ਪਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਤੇ ਮਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ।

ਫਿਰ ਦੁਆਈਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਹਿੰਗੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰਪੀ ਕਰਵਾਏ।

ਸੈਰ ਕਰੇ- ਖੁਰਾਕ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇ।

ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਪਾਸਾਰ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਸਿਸਟਮ ਹੀ ਬੀਮਾਰ ਹੋਵੇ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਵੈਦ ਦਾ ਲੱਛਣ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰੇ ਫਿਰ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵੈਦ ਅਖਵਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ।
ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਵੈਦ ਨੂੰ ਚਾਰਾਗਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਡਾਕਟਰ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਕੇਸਰ ਇੱਕ ਸ਼ੇਅਰ
ਅਕਸਰ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੇ ਸਨ-

ਹਰ ਚਾਰਾਗਰ ਕੋ ਚਾਰਾਗਰੀ ਸੇ ਗੁਰੇਜ਼ ਥਾ,
ਵਰਨਾ ਹਮੇਂ ਜੋ ਦੁਖ ਥੇ ਬਹੁਤ ਲਾ ਦਵਾ ਨ ਥੇ।

ਅਜੋਕੇ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਆਗੂਆਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸ਼ੇਅਰ ਇੱਕ ਠੀਕ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਭੁਲ ਚੁਕ
ਖਿਆ।

ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ ਤੇ ਟੋਡੀ

*ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਡਾ.)

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰਾਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਦੀਆਂ
ਸੁੰਦਰ ਸੁਰਾਵਲੀਆਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਬਾਣੀ ਸਰਬ ਲੋਕਾਈ ਤੱਕ ਸੰਚਰਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ
ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ ਗਿਆਰਵੇਂ ਅਤੇ ਰਾਗ ਟੋਡੀ ਬਾਹਰਵੇਂ ਸਥਾਨ ਉਤੇ ਦਰਜ
ਹਨ।

ਜੈਤਸਰੀ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦੇਸੀ, ਟੋਡੀ ਅਤੇ ਬਿਭਾਸ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ
ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਰਾਗ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਰਾਗ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ
ਰਾਗ ਵਿਆਕਰਣ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ
ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜੈਤਸਰੀ, ਜੇਤਸਰੀ, ਜਯਸਰੀ, ਜਯੰਤ ਸਰੀ, ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਜੈਤਸਰੀ
ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਪੱਧਤੀ ਨਾਲ
ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦੀ ਰਾਗਣੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਰਜ਼ਾ ਨੇ
ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨਗਮਾਤੇ ਆਸਫੀ ਵਿਚ ਜੈਤਸਰੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦੀ ਰਾਗਣੀ, ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਗੋਸੁਆਮੀ ਨੇ
ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੀਪਕ ਰਾਗ ਦੀ ਰਾਗਣੀ, ਬੁੱਧ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ
ਨੂੰ ਮਾਲਕੋਂਸ ਦੀ ਨੂੰਹ ਅਤੇ ਰਾਧਾ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਗੀਤਸਾਰ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ਕਾਰ ਰਾਗ ਦੀ
ਰਾਗਣੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਲੇਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ 'ਰਾਗ' ਵਜੋਂ
ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜੈਤਸਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਪਦੇ ; ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ
ਚੌਦਾਂ ਪਦੇ, ਤਿੰਨ ਛੰਤ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ; ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਦੇ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅੰਕਿਤ
ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਪਦ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ
ਹੈ।

ਜੈਤਸਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ
ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਮਾਰਵਾ ਥਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪੂਰਵੀ ਥਾਟ ਦਾ ਜੈਤਸਰੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। 'ਰਾਗ
ਵਿਸ਼ਾਰਦ' ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਿਰਦੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਗ੍ਰੰਥ 'ਹਿਰਦੈ ਕੌਤਿਕ'
ਵਿਚ ਜੇਤਸਰੀ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਥਾਟ ਅਧੀਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਪੂਰਵੀ ਥਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ

ਹੀ ਪੈਵਤ ਰਹਿਤ ਜੈਤਸਰੀ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜੈਤਸਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ, ਪੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਮਧਿਅਮ ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ ਪੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਨਿਸ਼ਾਦ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ੜਜ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਔੜਵ-ਸੰਪੂਰਨ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੋਹ : ਸ਼ੜਜ ਗੰਧਾਰ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਪੰਚਮ, ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ); ਅਵਰੋਹ : ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਨਿਸ਼ਾਦ ਪੈਵਤ (ਕੋਮਲ) ਪੰਚਮ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਗੰਧਾਰ, ਰਿਸ਼ਭ (ਕੋਮਲ) ਸ਼ੜਜ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਅੰਗ : ਸ਼ੜਜ, ਗੰਧਾਰ, ਪੰਚਮ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਪੈਵਤ (ਕੋਮਲ) ਪੰਚਮ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਗੰਧਾਰ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਗੰਧਾਰ, ਰਿਸ਼ਭ (ਕੋਮਲ) ਸ਼ੜਜ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਧੀਨ ਇਸੇ ਰਾਗ ਨੂੰ 'ਚਰਨ ਕਮਲ ਦੀ ਤੀਜੀ ਚੌਕੀ' ਉਪਰਾਂਤ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ 'ਸੋਦਰੁ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਚੌਕੀ' ਅਤੇ 'ਸੋਦਰੁ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਚੌਕੀ' ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੰਤ ਆਸਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿਚ ਮਹਲਾ ੪ ਛੰਤ ਹਰਿ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਭਗਤ ਉਪਾਇਆ, ਸਲੋਕ ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਸੁਖੁ ਰੋਗੁ ਭਇਆ ਅਤੇ ਸੋਦਰੁ ਦੀ ਪਉੜੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਪਉੜੀ ਤਾਲ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟੋਡੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਜੈਤਸਰੀ ਰਾਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਹਰਵੇਂ ਸਥਾਨ ਉਤੇ ਪੰਨਾ ੭੧੧ 'ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਤੋੜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਟੋਡੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਗ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੇ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਈ ਉਪਯੁਕਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਸੰਗੀਤ ਰਤਨਾਕਰ' ਅਤੇ 'ਸਵਰ ਮੇਲ ਕਲਾਨਿਧੀ' ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਰਤਨਾਕਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਰਾਗਾਂਗ' ਰਾਗ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਸਵਰਮੇਲ ਕਲਾਨਿਧੀ' ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਅਧਮ ਵਰਗ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਵਿਰਾਲੀ' ਜਾਂ 'ਵਿਰਾਟੀ' ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੋੜੀ ਇਕ 'ਰਾਗਾਂਗ' ਰਾਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ 'ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ ਤੋੜੀ, ਅੰਜਨੀ ਤੋੜੀ, ਬਹਾਦੁਰੀ ਤੋੜੀ, ਮੀਆਂ ਕੀ ਤੋੜੀ' ਆਦਿ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਰਾਗ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਵਰਗੀਕਰਣ ਪੱਧਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਟੋਡੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਦੀ ਬਜਾਇ ਰਾਗਣੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਸ਼ਾਸਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦੀ ਰਾਗਣੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਦੀਪਕ ਰਾਗ ਦੀ ਰਾਗਣੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮਿਲੀ ਖੋਜ' ਵਿਚ ਵੀ ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਨੂੰ ਮਾਲਕੋਂਸ ਦੀ ਰਾਗਣੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅਧੀਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਇਕ; ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਤੀਹ; ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਅਤੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਤਿੰਨ ਪਦੇ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਾਗ ਟੋਡੀ ਦਾ ਖੂਬ ਪ੍ਰਚਲਨ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਚਰਨ ਕਮਲ ਦੀ ਚੌਕੀ', 'ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ', 'ਕੁੜਮਾਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ', 'ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ' ਆਦਿ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸਬੰਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਸ਼ਭ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਵਾਦੀ ਪੈਵਤ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਾਦੀ ਪੈਵਤ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ-

ਸੰਵਾਦੀ ਧੈਵਤ-ਰਿਸ਼ਭ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਇਕ ਮੱਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸ਼ਾੜਵ-ਸੰਪੂਰਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੰਪੂਰਨ-ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰਬਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਸਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਰਾਗ ਨਿਰਣਾਇਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਅਤੇ ਰਾਗ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਨੂੰ ਤੋੜੀ ਥਾਟ ਦਾ ਆਸ਼ਰਯ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਨ-ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ, ਗੰਧਾਰ, ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਮਧਿਅਮ ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਪਹਿਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਉਤਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਆਰੋਹ : ਸ਼ੜਜ ਰਿਸ਼ਭ(ਕੋਮਲ) ਗੰਧਾਰ (ਕੋਮਲ), ਮਧਿਅ (ਤੀਵਰ) ਪੰਚਮ ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਧੈਵਤ (ਕੋਮਲ), ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ); ਅਵਰੋਹ : ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਨਿਸ਼ਾਦ ਧੈਵਤ (ਕੋਮਲ), ਪੰਚਮ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਗੰਧਾਰ (ਕੋਮਲ), ਰਿਸ਼ਭ (ਕੋਮਲ) ਸ਼ੜਜ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਅੰਗ : ਧੈਵਤ (ਕੋਮਲ) ਨਿਸ਼ਾਦ (ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ) ਸ਼ੜਜ, ਰਿਸ਼ਭ (ਕੋਮਲ) ਗੰਧਾਰ (ਕੋਮਲ), ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਗੰਧਾਰ (ਕੋਮਲ) ਰਿਸ਼ਭ (ਕੋਮਲ) ਗੰਧਾਰ (ਕੋਮਲ), ਰਿਸ਼ਭ (ਕੋਮਲ) ਸ਼ੜਜ ਹੈ।

ਜੈਤਸਰੀ ਤੇ ਟੋਡੀ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ੍ਰ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ, ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ - ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਗੰਧਰਵ, ਪ੍ਰਿੰ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਲਿਪੀ ਬੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਕਤ ਦੋਵੇਂ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ 'ਜਖਮੀ', ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਨਿਵੇਦਿਤਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੰਦਨ, ਭਾਈ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੋਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ-ਕੀਰਤ ਕੌਰ ਆਦਿ ਕੀਰਤਨਕਾਰਾਂ ਨੇ ਬਾਖੂਬੀ ਗਾਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ www.gurmatsangeetpup.com, www.sikh-relics.com, www.vismaadnaad.org ਵੈਬਸਾਈਟਸ ਤੇ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

*ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮੁਖੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ - ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ

ਡਾ.ਵਰਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਸਰੂਪ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਵਿਧੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਸਰੂਪ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਉੱਤੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਲਈ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਜੋਂ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ

ਜੇ ਇਹ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਪਛਾਣ ਕਿਵੇਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

(1) ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੱਖੋਂ (Musicological System) ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ:

ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤੱਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਅੰਕਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਖਤੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ 31 ਰਾਗ ਅਤੇ 31 ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਸੰਕੀਰਣ, ਮੌਸਮੀ, ਦੱਖਣੀ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਗ ਦੀ ਚੋਣ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਭਾਵ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਰਾਗ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਨਾਤਨੀ ਅਤੇ ਦੇਸੀਅਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਉਪਯੁਕਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਏ ਰਾਗ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ, ਪ੍ਰਯੋਗ, ਉਲੇਖ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਕਰੀ ਵੱਲਭ, ਰਾਧਾ ਵਲਭੀ ਤੇ ਸਖੀ ਪ੍ਰਥਾ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਵਿਦਮਾਨ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਧਾਨ ਅਧੀਨ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਤੇ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਨੂੰ ਅੰਗ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਾਇਨ ਦੀ ਕੱਟੜਤਾ ਨੂੰ ਸਹਿਜਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਦੀ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਖੁਲ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਿਰਲੇਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਾਲੇ ਆਦੇਸਿਤ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤਕਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਦੇ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੱਟੜਤਾ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਲੋਕ ਅੰਗ ਦੇ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਖੁਲ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸਦੇ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਤੇ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਨਿਬਾਰਕ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿੱਚ ਉਪਾਸਨਾ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਪੁਰਪਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਰੰਪਰਿਕ ਧੁਨ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਵੇਲੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਪੁਰਪਦ ਧਮਾਰ ਯੁਕਤ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਾਚਰ, ਹੋਰੀ, ਰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਅਸ਼ਟਪਦੀਯ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਦੇਸੀ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ, ਰਸੀਲਾ, ਧਣਕਗੀਤ, ਆਉਂਦੇ ਸੀ। ਪੁਰਪਦ ਗੋਬਰਹਾਰੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣ ਦੀ ਰੀਤ ਹੈ। ਰੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਸਮੇਂ ਹੋਰੀ ਹਿੰਡੋਲਨਾ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਚੈਤਨਯ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਸੰਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਸੀ ਜਿਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਲੀਲਾਗਾਨ, ਨਰਿਤ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਲੋਕ ਅੰਗ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਕੀਰਤਨ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ-ਨਾਮ ਕੀਰਤਨ, ਲੀਲਾ ਕੀਰਤਨ, ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ, ਪਦਾਵਲੀ ਕੀਰਤਨ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਦਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਸਪਤਾਹਿਕ ਕੀਰਤਨ, ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਦਰਸਿਤ ਸੀ। ਰਾਧਾ ਵੱਲਭੀ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿੱਚ ਪਦ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਪਦੇ ਰਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਾਚ ਦਾ ਉਲੇਖ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

1. ਸਿਆਮਾ ਸਿਆਮ ਰਿਝਾਵਤ ਭਾਰੀ.....
ਦੋਹ-ਛੰਦ, ਪੁਰਪਦ ਜਸ ਹਰੀ ਕੋ ਹਰਿ ਹੀ ਗਾਈਸੁਨਾਵਤਿ।
ਛੰਦ-ਧਰੁਵਨਿ ਦੇ ਭੇਦ ਅਪਾਰਾ ਨਾਚਤਿ ਕੁੰਵਰਿ ਮਿਲੇ ਝਪਤਾਲ।
2. ਅਭੀਨਯ ਨਿਪੁੰਨ ਲਟਕਿ “ਨੋਚਨ ਭਕੁਟਿ ਅਨੰਗ ਨਚਾਇਉ।
ਤਤਾ ਥੇਈ ਤਾਂ ਧੇਈ ਧਰਤਿ ਨੋਤਨ ਗਤਿ ਪਤਿ ਬ੍ਰਜ ਰਾਜ ਰਿਝਵਾਉ।

ਸਖੀ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੁਰਪਦ ਗਾਇਨ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸੀ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਪੁਰਪਦ, ਧਮਾਰ, ਰਾਸ ਲੀਲਾਵਾਂ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਾਰਿਕ ਧੁਨਾਂ

ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਕਈ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਆਏ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਮਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਰਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਰਨ ਸੁਗਮ ਧੁਨਾਂ ਤੇ ਫਿਲਮੀ ਤਰਜ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਧੁਨਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਤਹਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਾਓ ਅੰਕ, ਘਰ ਆਦਿ। ਇਹ ਰਹਾਓ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਰਹਾਓ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਰਹਾਉ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਅੰਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅੰਤਰਿਆਂ ਦਾ ਸੂਚਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਦੇ ਉਪਰ ਸਿਰਲੇਖ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਹੈ ਇਸ ਦਰ ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਲ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਤਿ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜੀ (ਤਬਲਾ) ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਗਤ ਨਾਲ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਗਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਫਿਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਥਾ ਵਿਚ ਰਾਗ, ਗਾਇਨ, ਰੂਪ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਣੀ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣਾ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਲਭ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾਂ ਰਹਾਓ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਟੇਕ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਧਾ ਵੱਲਭੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਕ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਤਾਲ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਗੀਤਕ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੁਆਰਾ ਮਰਿਆਦਤ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ, ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰੀਤਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਅੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾਵਾਂ, ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਭਿੰਨ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ੁਧ ਮੌਲਿਕ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਪੀੜੀ ਦਰ ਪੀੜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਥਾਪਿਤ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ ਇਸਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸ਼ਿਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਘਰਾਣੇ ਪਰੰਪਰਾ ਤਹਿਤ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੰਗਣ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਉਪਰਾਲੇ ਆਰੰਭੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਅਧੀਨ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਉਤਰਾਧ ਵਿਚ ਪੰ: ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨਰਾਇਣ ਭਾਤਖੰਡੇ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਿਗੰਬਰ ਪਲੂਸਕਰ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲਨ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ, ਪਲੂਸਕਰ ਨੇ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨਰਾਇਣ ਭਾਤਖੰਡੇ ਦੀ ਭਾਤਖੰਡੇ ਸੁਰਲਿਪੀ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਿਗੰਬਰ ਪਲੂਸਕਰ ਨੇ ਪਲੂਸਕਰ ਸੁਰਲਿਪੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਭਾਤਖੰਡੇ ਸੁਰਲਿਪੀ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਤਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਦੇ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਉਪਰਾਲੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰਵ ਪ੍ਰਥਮ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਰਚਿਤ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਸਟਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਮਿਕ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਭੰਡਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਭਾਤਖੰਡੇ ਸੁਰਲਿਪੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮਝਨਾ ਕੁੱਝ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰੋ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ, ਸੰਤ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਸੰਧਰਵ, ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਚਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੋ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਉਤਮ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਜ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਲਿਪੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਨਿਰੰਤਰ ਰਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਧੀਨ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਰਚਨਾਵਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਛਪਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸਰਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਲਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੌਲਿਕ ਆਧਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਰੂਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਕਲਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਗੁਰੂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਿਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਰਿਆਦਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿੰਬਾਰਕ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸੰਪਦਾ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਕਰੀ ਸੰਪਰਦਾ, ਵਲਭ ਸੰਪਰਦਾ, ਚੇਤਨਯ ਸੰਪਰਦਾ, ਰਾਧਾ ਵਲਭੀ ਸੰਪਰਦਾ, ਸਖੀ ਸੰਪਰਦਾ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਦ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਦੇ ਗਾਇਨ ਰੂਪ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤਕ ਅੰਗ ਦੇ ਗਾਇਨ ਰੂਪ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਨ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਜਾਂ ਕਲਾ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਖੁਲ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਬੰਧੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚਲੀਆਂ ਸੰਗੀਤ ਬੰਦਸ਼ਾਂ (ਰਚਨਾਵਾਂ) ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਕ ਨਕਸ਼ ਦੀ ਬਜਾਏ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਭਾਵ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਤੋਂ ਧਰੁਪਦ ਅੰਗ ਤੋਂ ਪਦ ਗਾਇਨ, ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਤੋਂ ਦੁਪਦੇ ਚੌਪਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਗ ਤੋਂ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ ਆਦਿ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਤੋਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੜਤਾਲ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਤੋਂ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ, ਘੋੜੀਆਂ, ਲਾਵਾਂ, ਛੰਦ, ਵਾਰਾਂ, ਆਰਤੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ ਤੇ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ।

ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਦੂਸਰੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕ੍ਰਿਆਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮੁੱਲ ਰੂਪ ਤੋਂ ਉਪਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਧਿਕਤਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਗ ਤੋਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਨਿੰਬਾਰਕ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭਿਕ ਅਲਾਪਾ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਅਨਿਬਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਮੱਜਾ ਗਾਨ, ਜੋ ਕਿ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿ ਪ੍ਰਬੰਧ ਗਾਇਨ ਤੋਂ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਰਲਿਪੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਲਭ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਨਿਬੰਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਰਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਗਾਇਨ ਤੋਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੀਰਤਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਪਟਯਾਮ ਕੀਰਤਨ ਸੈਲੀ। ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਤੇ ਰਾਜਭੋਗ ਬਿਨਾਂ ਸਥਾਈ ਅੰਤਰੇ ਤੋਂ ਨਿਬੰਧ ਰਚਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੁਰਲਿਪੀ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ, ਉਤਥਾਨਾ, ਸੰਧਯਾ ਅਤੇ ਸੁਯਨ ਦੀਆਂ ਪਦਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਖਿਆਲ ਅੰਗ ਤੋਂ ਸੁਰਲਿਪੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਝੁਲਾ ਉਤਸਵ ਦੀਪ ਉਤਸਵ, ਫਾਗ ਉਤਸਵ ਅਤੇ ਹੋਰੀ ਉਤਸਵ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੀਰਤਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਗ ਤੋਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਸਨ ਜਨਮ ਬਥਾਈ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਖਿਆਲ ਅੰਗ ਤੋਂ ਅਤੇ ਨਿਤਪ੍ਰਤੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਗ ਤੋਂ ਗਾਏ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੈਤੰਨਯ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਮੁੱਖ ਹਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਅੰਗ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਲੋਕ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਮਹਾਮੰਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਧਾ ਵਲਭ ਸੰਪਰਦਾ

ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਗ ਅਤੇ ਹਰੀਦਾਸ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਧਰੁਪਦ ਅੰਗ ਤੇ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਵਹਾਰਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਰਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤ, ਸੰਗੀਤਕ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਕਰਕੇ ਪੂਰਵਕਾਲੀਨ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਗੱਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿ ਵਿਭਿੰਨ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਨ ਪਰ ਉਪਲਬਧ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਗੀਤਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਉਪਰ ਰਾਗ ਦਾ ਅੰਕਣ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਾਗ ਅਧੀਨ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਰੋਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੁਲ 31 ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਅਤੇ 31 ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਗਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮਰਥਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਏ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਈ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਰਾਗ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਰਾਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ।

ਉਕਤ ਵਿਵੇਚਨਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਗ ਅਤੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਗਾਇਆ ਜਾਣਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਬਾਰਕ ਸੰਪਰਦਾ, ਵਰਕਰੀ, ਵੱਲਭ, ਰਾਧਾ ਵੱਲਭੀ ਤੇ ਸਖੀ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਦਮਾਨ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਨਿਰੋਲ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਉਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਾਲਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਜਿਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਤਾਲਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਸੀ ਵੀ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤਾਲਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਨ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਤਬਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੇ ਤਬਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਾਇਨ ਪੱਧਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਠੇਕੇ ਦੇ ਬੋਲ ਅਪਰਵਰਤਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਦੋ ਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਤਾਲਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਠੋਕਿਆਂ ਦੇ ਬੋਲ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਤਾਲਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਤਾਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਲਾਂ ਕੇਵਲ ਕੁਸ਼ਲ ਰਾਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸਿਖਰ ਤਾਲ, ਪੋੜੀ ਤਾਲ, ਫਰੋਦਸਤ ਤਾਲ, ਬੀਰ ਤਾਲ, ਸੂਲਫਾਕਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਗਿਆਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਚਾਰ ਤਾਲ, ਏਕ ਤਾਲ, ਝਪ ਤਾਲ, ਦਾਦਰਾ ਕਹਿਰਵਾ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਾਚਨ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਕੀਰਤਨਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਰੂਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੇ ਭੈਣਾ ਵਿੱਚੋਂ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਰਾਗ ਗਾਇਨ ਰੂਪ ਤਾਲ ਆਦਿ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੂਸਰੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦਾ ਇੱਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅਤੇ ਅਨਿੱਖੜ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜੀ ਗਈ ਜੀਵਨ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਹਰ ਅਵਸਰ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ

ਸੁਸੱਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤਕਤਾ, ਵਿਵਹਾਰਕਤਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅਧੀਨ ਗਾਇਨਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੂਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ 19ਵੀਂ ਤੇ 21 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕੁਸ਼ਲ ਰਾਗੀਆਂ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਸੁਰਲਿਪੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੁਣੀ ਜਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਇਕ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

*ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਪਰੇਡ 2019 ਵਿਚ 'ਰਬਾਬ ਫਲੇਟ' : ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ

*ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 100 ਸਾਲ ਤੇ 'ਰੋਜ਼ ਪਰੇਡ' ਸਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਭਾਵ ਪਹਿਲੀ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੇਡ ਦੀ ਅਮਰੀਕਾ ਨਿਵਾਸੀ ਜਿੱਥੇ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮੂਲੀਅਤ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ 2019 ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਪਰੇਡ ਦਾ ਅਯੋਜਨ ਪੇਸਾਡੇਨਾ ਲੇਸ ਏਂਜਲਸ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆਂ (Pasadena, Los Angeles California) ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਰੇਡ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੁਨੇਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਅਮਰੀਕਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ 'ਵਰਲਡ ਪਾਵਰ' (World Power) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਥੇ ਦੀ ਹਰ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਸਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਵੇਂ ਸਾਲ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਉਕਤ ਪਰੇਡ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੇਡ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਵਪਾਰਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਝਲਕੀਆਂ ਦਿਖਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਇੱਕ ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪਰੇਡ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦਿਖਾਉਣ ਹਿਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਵਪਾਰਕ ਅਦਾਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਫਲੇਟ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗਏ ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਉਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ, ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਪੂਰੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਧਰਮ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪਾਸਾਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਇਸ ਪਰੇਡ

ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਰੇ ਵੀ ਯੂਨਾਈਟਡ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਵਲੋਂ 'ਸਿੱਖ ਅਮਰੀਕਨ ਫਲੇਟ - 2019' ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਰੋਡ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਥਮ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ 550ਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੂਰਬ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਵਸਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਮਰੀਕਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਵਰਤਨ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ 'ਰਬਾਬ' ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੁੱਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰਬਾਬ ਸਾਜ਼ ਦਾ ਮਨਮੋਹਕ, ਸੋਹਣਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰਾ 'ਰਬਾਬ ਫਲੇਟ' ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸੰਦੇਸ਼ 'ਸਭ ਮਹਿ ਜੇਤਿ ਜੇਤਿ ਹੈ ਸੋਇ' (A Divine Melody Resonates in All) ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਇਸ ਰਬਾਬ ਰੂਪੀ ਫਲੇਟ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਹਿਤ 'ਇਸਾਬੇਲਾ ਕੋਲਮੈਨ'(Isabella Coleman) ਅਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ।

'ਰਬਾਬ ਫਲੇਟ' ਦਾ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਛਾਪ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਬਾਬ ਸਾਜ਼ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਅਹਿਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਈ ਵੀ ਮਾਣ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਜਿਸ ਉਦੇਸ਼ ਹਿਤ ਹੋਈ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਲੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਆਨ ਲਾਈਨ ਸਟੱਡੀ ਸੈਂਟਰ ਆਦਿ ਵੀ ਇੱਕ ਹਨ। ਉਕਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਵਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਈ ਵੀ ਮਾਣ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ 'ਰਬਾਬ ਫਲੇਟ' ਝਲਕੀ ਵਿਚ ਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਲੋਂ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਆਨ ਲਾਈਨ ਸਟੱਡੀ ਸੈਂਟਰ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚਲੇ ਇੱਕ ਸੈਂਟਰ ਜੋ ਨਾਨਕ ਸਦਨ ਗੁਰਮਤਿ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ। ਲੇਖਕ (ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ) ਇਹ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਮਾਣ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਖੁਦ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਭਾਈ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਸਿਮਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ। ਇਹ ਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪਰੋਡ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰੋਡ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਾਦਨ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿਧ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਚਾਰੀਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਬਾਨੀ ਤੇ ਮੁਖੀ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਪਰਸਤੀ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਰਬਾਬ, ਤਾਉਸ, ਦਿਲਰੁਬਾ ਆਦਿ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਾਦਨ ਨੂੰ ਇਸ ਉਕਤ ਪਰੋਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹ ਝਲਕੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰੀ ਪਛਾਣ ਹਿਤ ਜਿੱਥੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਯੋਗਦਾਨ ਤੇ ਖੁਆਬ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵੇਤਾ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰ ਸਾਬ ਦੇ ਅਣਥੱਕ ਉਦਮਾ ਸਦਕਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਛਾਣ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੀ ਹੈ। ਉਕਤ ਪਰੋਡ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਝਲਕੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਹਾਵਲੇ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹੋ ਨਿਬੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

*ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਆਨ ਲਾਈਨ ਸਟੱਡੀ ਸੈਂਟਰ ਨਾਨਕ ਸਦਨ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਯੂ.ਐਸ.ਏ.

Concept of Sadh Sangat in Sikhism: S. Makhan Singh

Book Review by: *Dr. Harpreet Kaur

S. Makhan Singh has scripted down on many topics from the rich history and heritage of Sikhism. The present book written by S. Makhan Singh delves into life, times and institutions laid down by Guru Amar Das and is humble tribute to Guru Amar Das, *The Third Nanak*. Guru Angad passed the lineage of Guruship to Amar Das; his successor in 1552. Guru Amar Das consolidated the mission of spreading Sikhism by introducing social reforms and establishing confirmed social practices, endorsing the much-needed changes in the degenerating society of those times. Till he attained 95 years of age, the Guru led the followers as a torch-bearer.

The Guru's life is embodiment of *Sewa* (selfless service). Guru Amar Das through his own dedicated *Sewa* (selfless service) to Guru Angad Sahib set a marvelous precedent of this paramount value. Unfavorable weather, his own old age or any other constraint would not hinder his daily routine and He continued to serve Guru Angad Sahib and the *Sangat*.

Guru Amar Das regularly held morning sessions in which the religious discourses and *Kirtan* recital were organized. These holy congregations held by Guru Amar Das in the mornings were attended by the distressed and sick, who had a firm faith that the blessings of the Guru would solve all their problems.

Guru Amar Das introduced an innovative practice of *Manji* system that brought about a religious resurgence and has been covered in the book with an insightful touch providing valuable details. The *Manjis* set up by Guru Amar Das rejuvenated the directionless people and provided them with a soothing canopy of religion and religious discourses. *Manjis* set up and the *Pirhian* appointed by the Guru to manage religious administration became centres of imparting teachings of the Gurus, purging social evils and laying foundation of new religious practices. The teachings and values of Guru Nanak and Guru Angad Dev were imparted to the people.

Guru Amar Das established 22 *Manjis* and ordained men and women to carry out the Sikh missionary and parish work by appointing them as territorial deputies or *Vicars (Manji)* and leadership was given to both. The women during the time of Guru Amar Das played a lead role in creating and running the functionalities of *Manjis* and cradles. Through the efforts of the Third Guru, 72 sub-centres or '*Cradles*' were established. The cradles transformed the entire social and religious scenario and mothers were enthused to instill the values of the Sikh religion to their children. The Guru assigned them leadership role. The position women as mothers were exalted and as leaders, were recognized in a society that was biased towards women.

Guru Amar Das emphasized the importance of disseminating religious doctrines to the people through the written literature. Guru Amar Das got distributed small booklets inscribed by Sansar Ram, his grandson to elevate the mental faculties of the devotees. Guru Amar Das inspired his son, Bhai Mohan to compile volumes (*sanchian*) of *Gurbani*, the possession of which was passed on to Guru Arjun while compiling *Guru Granth Sahib*. Guru Amar Das composed *Anand Sahib (Sri Guru Granth Sahib: Pgs. 917-922)* that is rendered on all occasions irrespective of its nature emphasizes on merging the soul with the Divine through the medium of the Guru, inner devotion and *Naam Simran*. Infact, the collection of hymns (907 hymns) in 18 musical measures are pronounced by Guru Amar Das that are compiled in *Sri Guru Granth Sahib* and is almost 15% of the Holy Scripture and the third largest collection of *Gurbani*.

Guru Amar Das attained Guruship at a very mature age and many of the reforms brought up in the deteriorating social setup of those times were reflection of his mature foresight. Due to efforts of Guru Amar Das, many evils in the society were eradicated. Guru Amar Das institutionalized many reforms in the society. The resources were donated through the principle of *dasvandh* i.e., donating one-tenth of one's income. Langar system was strengthened. Guru Amar Das provided a new definition to life by saying that the rituals associated with death are invain and singing Lord's praise was the only ritual attached with death according the Guru.

Guru Amar Das continued the flame ignited by Guru Nanak Dev Ji and Guru Angad Sahib with the same fervour and spirit that was further nurtured by the subsequent Gurus in the later years. Also other significant contributions of Guru Amar Das were establishment of the Sikh Centre, Goindwal and the construction of *Baoli*. The Sikhs celebrated *Baisakhi* for the first time and the path of the Sikhs for becoming a well-knit community further consolidated.

A number of great men have sung the praises of Guru Amar Das have been mentioned in the book. Out of these prominent ones are including Baba Sunder Ji, Satta-Balwand Ji, Bhatt Sahiban, Bhai Gurdas Ji and Bhai Nand Lal Ji.

Baba Sunder Ji was great grandson of Guru Amar Das who has ideally elucidated the last days of Guru Sahib in his creation of six stanzas, *Ramkali Sad (Page 923)*. When Guru Amar Das was breathing his last breaths, He called his

family and instructed them not to cry, wail or perform the mourning rites or indulge in worthless rituals; instead let the free flow of Kirtan be recited and praises of God be sung.

Satta and Balwand were Court poets in darbar of Guru Arjun Dev Ji. After rendition of melodious Kirtan for a considerable period of time, they became proud thinking that the distinguishing recognition of *Guru-ghar* is due to their Kirtan recital and without them, the Sangat would not go to the Guru. They uttered some sacrilegious words for the abode of Guru Nanak and left in burst rage. Guru Sahib tried to pacify them but they did not concede. Thereafter, they suffered many hardships, became bankrupt and their body also had to suffer long ailments. Bhai Lagha placed request before Guru Arjun Dev to grant them pardon. Benevolent Guru pardoned them. Both the brothers sang *Vaar* in praise of all the Gurus starting from Guru Nanak Dev Ji.

The Bhattas were staunch Brahmins and their lineage can be traced from near Pahoiye. Saraswati River flew past it and the Brahmins who lived on its banks were Saraswat Brahmins who took a great interest in learning and erudition. From this lineage, a few of Bhattas entered the *Guru-ghar* and dedicated their services and conferred praises on the First Guru till the Fifth Guru. The *Sawaiyas* composed by the Bhattas are eulogies of the first five Gurus. Six Bhattas have composed 22 *Swaiyyas* showering praises on Guru Amar Das. The eulogies of Guru Amar Das by the Bhattas have been incorporated in Guru Granth Sahib that from Page numbers 1389-1409.

Bhatt Kalshar has composed nine *Sawaiyas* in praise of Guru Amar Das. He says that Guru Amar Das has reached the pontifical office with *Simran* (Chanting of Divine Name) and blessing of Guru Nanak. His Name and fame is spread in all directions of the world and people in all four directions are singing his laudations.

Bhatt Jalap composed five *Sawaiyas* exalting the qualities of Guru Amar Das who can provide invaluable bounties and can annul sins of the entire world.

Bhatt Haribans has composed a *Sawaiya* presumably in the situation after Guru Ram Das had left for the heavenly abode. **Bhatt Salh** sings the spiritual excellence of Guru Amar Das. Guru Amar Das, supreme person in the dynasty of Guru Nanak, is now the king of kings and guiding the people to annihilate the inner desires to exalt in this life. **Bhatt Kirat** showers his praises on Guru Amar Das saying God and Guru Amar Das are one and there is no difference between them. Assuming the form of Guru Amar Das, the formless lord has given his own light to all. **Bhatt Bhikha** who was eldest of the Bhattas has composed 3 *Sawaiyas* extolling the Third Guru who according to him is a Creator-Lord in the *Kaliyuga* (Dark Age). Admiring and eulogizing the Guru's multi-dimensional personality, Bhikha says that Guru Amar Das had fully vanquished lust, wrath, avarice, attachment and ego. Bhikha states that he has come across Guru Amar Das who is the master of all powers and blessings. Through Guru's grace, Guru Amar Das has blessed him by his glimpse that had freed him from his deviation.

Bhai Gurdas Ji is a great devotee of the *Guru-ghar*, a great personality and the very first interpreter of Gurbani. In many *Pauri* of the *Vaars* written by Bhai Gurdas, Guru Amar Das has been mentioned and praised. For Guru Amar Das Bhai Gurdas writes, "Guru Angad Ji is form of Guru Nanak. He is manifestation of His Light. He has been granted blessings of the Lord as was ordained for him, then this blessing was passed on to Guru Amar Das and he became Guru and established himself in Goindwal. With the blessing of Waheguru miracles occur". Like Bhatt Kal, Bhai Gurdas also says that the spread of His touch is beyond anyone and cannot be described in words. His Light is manifestation of the bounties of *Waheguru*".

Bhai Nand Lal was the crown jewel and the favourite poet amongst 52 poets, scholars and musicians in the court of Guru Gobind Singh. In his Persian composition namely, *Tausif-O-Sana*, he showers laudations on Guru Amar Das.

This book supplements the earlier efforts of S. Makhan Singh who has to his credit 3 illustrated books in Punjabi, English and Hindi on Guru Amar Das, Guru Tegh Bahadur and *Guru Walgatha*- an illustrated book on life and times of 10 Sikh Gurus. S. Makhan Singh has edited these for Punjab and Sind Bank. S. Makhan Singh has to his credit another illustrated world known book '*Sikh Heritage in Paintings*'. Another book authored by him namely, '*Concept of Sadh Sangat in Sikhism*' was published recently. The present book penned down by S. Makhan Singh is valuable to the scholars as well as general readers and reflects his persistent zeal to preserve, promote and espouse the glorious values of the rich Sikh heritage.

Such books are a need of the present hour so that we can disseminate the known and not so known facts of our glorious history to the community and society at large.

*Principal, Mata Sundri College for Women, University of Delhi

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ (1543-1629) ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਚੇਰੇ ਭਰਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ , ਇੰਜ ਆਪ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਾਮਾ ਜੀ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਅਨੇਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਸਮੇਂ ਆਪਨੇ ਲਿਖਾਰੀ ਵਜੋਂ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ 40 ਵਾਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕਬਿੱਤ-ਸਵੈਯੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ। ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਵਜੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਆਪ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਬੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਰਬਾਬ- ਰਬਾਬ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੂਰੀ ਪਉੜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਭਲਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾਇੰਦਾ ਮਜਲਸ ਮਰਦਾਨਾ ਮੀਰਾਸੀ॥ ਵਾਰ 11 ਪਉੜੀ 13/4

ਇਕ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪ ਦੂਜਾ ਰਬਾਬੀ ਮਰਦਾਨਾ॥ ਵਾਰ 1 ਪਉੜੀ 35

ਚੰਗਾ ਰਖੁ ਵਢਾਇ ਰਬਾਬ ਘੜਾਇਆ। ਛੇਲੀ ਹੋਇ ਕੁਹਾਇ ਮਾਸੁ ਵੰਡਾਇਆ।

ਆਂਦ੍ਰੁੰ ਤਾਰ ਬਣਾਇ ਚੰਮਿ ਮੜਾਇਆ। ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਆਇ ਨਾਦ ਵਜਾਇਆ।

ਰਾਗ ਰੰਗ ਉਪਜਾਇ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਧਿਆਇ ਸਹਜਿ ਸਮਾਇਆ। ਵਾਰ 14 ਪਉੜੀ 15

ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਵੈਤ ਅਤੇ ਸਾੜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗੀਤਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ-

ਦੰਮਲ ਵਜੈ ਦੁਹੁ ਧਿਰੀ ਖਾਇ ਤਮਾਚੇ ਬੰਧਨਿ ਜੜਿਆ। ਵਜਨਿ ਰਾਗ ਰਬਾਬ ਵਿਚਿ ਕੰਨ ਮਰੋੜੀ ਫਿਰ ਫਿਰ ਫੜਿਆ।

ਖਾਨ ਮਜੀਰੇ ਟਕਰਾਂ ਸਿਰ ਤਨ ਭੰਨਿ ਮਰਦੇ ਕਰਿ ਧੜਿਆ। ਖਾਲੀ ਵਜੈ ਵੰਝੁਲੀ ਦੇ ਸੂਲਾਕ ਨ ਅੰਦਰਿ ਵੜਿਆ।

ਸੁਇਨੇ ਕਲਸੁ ਸਵਾਰੀਐ ਭੰਨਾ ਘੜਾ ਨ ਜਾਈ ਘੜਿਆ। ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਸੜਾਣੈ ਸੜਿਆ॥ ਵਾਰ 33 ਪਉੜੀ 13

ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਿਖਿ ਤਪੋਬੀਆਂ ਤਾਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਰਬਾਬ ਬਜਾਵੈ॥ ਵਾਰ 6 ਪਉੜੀ 12/3)

ਘਰਿ ਘਰਿ ਬਾਬਾ ਗਾਵੀਐ ਵਜਨਿ ਤਾਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਰਬਾਬਾ। ਵਾਰ 24 ਪਉੜੀ 4/2

ਕੀਰਤਨ-ਘਰਿ ਘਰਿ ਅੰਦਰਿ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨੁ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ। ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ 26/6

(ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ) ਤਾਂ ਘਰ ਘਰ ਵਿਖੇ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਹੋਣ ਲੱਗਾ (ਮਾਨੋ) ਸਦਾ ਵਿਸਾਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਕਰਿ ਕੀਰਤਨ ਖਾਹੁ। ਵਾਰ 9- ਪਉੜੀ 14/7

ਗੁਰੁ ਅਤੇ ਚੇਲੇ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕੀਰਤਨ ਬਾਰੇ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ-

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਕੀਰਤਨੋ ਸਚਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਏ। ਵਾਰ 9 ਪਉੜੀ 17/4

ਲਖ ਲਖ ਬੇਦ ਪੁਰਾਣਿ ਕੀਰਤਨ ਚੂਰ ਹੈ। ਵਾਰ 3 ਪਉੜੀ 10/8

ਲੱਖਾਂ ਬੇਦ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਪੁਰਾਣ ਕੀਰਤਨ ਅੱਗੇ ਮਾਤ ਹਨ।

ਭਗਤ ਸੈਣ ਦੀ ਕਥਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ;

ਆਏ ਸੰਤ ਪਰਾਹੁਣੇ ਕੀਰਤਨੁ ਹੋਆ ਰੈਣਿ ਸਬਾਈ। ਵਾਰ 10- ਪਉੜੀ 16/3

ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

ਝਾਝੂ ਅਤੇ ਮੁਕੰਦੁ ਹੈ ਕੀਰਤਨੁ ਕਰੇ ਹਜ਼ੂਰ ਕਿਦਾਰਾ॥ ਵਾਰ 11- ਪਉੜੀ 18/8

ਗੁਰਸਿਖ ਦੇ ਲੱਛਣ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਸਤਿਸੰਗਿ ਵਿਲੋਈ। ਵਾਰ 13- ਪਉੜੀ 2/4

ਤੁਲ ਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਇਖ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਵਣਾ। ਵਾਰ 14- ਪਉੜੀ 2/3

ਬਕਰੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਦ ਦਿੰਦਿਆਂ ਜ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ-

ਤੂਰ ਪਖਾਵਜ ਮੜੀਦੇ ਕੀਰਤਨੁ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸੁਖਦਾਈ। ਵਾਰ 23 - ਪਉੜੀ 13/6

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ-

ਗੁਰਬਾਣੀ ਭੰਡਾਰਿ ਭਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਕਥਾ ਰਹੈ ਰੰਗ ਰਤਾ। ਵਾਰ 24 - ਪਉੜੀ 19/3

ਵਾਰ 26 ਵੀਂ ਦੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

ਸਚੀ ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰ ਸਚੁ ਰਾਗ ਰਤਨ ਕੀਰਤਨੁ ਭਾਵੰਦਾ। ਵਾਰ 26- ਪਉੜੀ 1/4

ਦੁਰਮਤੀਏ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ-

ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸਨਾਨੁ ਤਜਿ ਕੀਰਤਨ ਕਥਾ ਨਾ ਸਾਧੁ ਪਰਸੈ। ਵਾਰ 37- ਪਉੜੀ 16/5

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਕਬਿੱਤ(6)

ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇਵ ਦੇਵੀ ਸਭ ਧਯਾਵਹਿ॥ ਨਾਦ ਬਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਰਾਗ ਰਾਗਨਿ ਧੁਨ ਗਾਵਹਿ॥(6)

ਤੋਸੀਫੋਸਨਾ (ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ) ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਭਾਵਾਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ - ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸਿਮਰਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾ ਅਰ ਮੇਰਾ ਕੀਰਤਨ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾ --।

ਸਦਰੁ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪੁ ਉਚਾਰਾ॥ 38-1

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ - ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਟੀਕਾ 45ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦਾ

ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜਦਿਆਂ ਤੀਕਰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇ , ਉਪਰੰਤ ਕੀਰਤਨ ਹੋਵੇ ਫੇਰ ਆਰਤੀ ਪੜੀਏ, ਤੀਸਰੇ ਪਹਿਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰੀਏ, ਸੰਧਿਆ ਨੂੰ ਰਹਿਰਾਸ ਪੜੀਏ, ਫਰ ਕੀਰਤਨ ਗਾਵੀਏ ਅਤੇ ਪਹਿਰਠਰਾਤ ਗਈ ਸੋਹਿਲਾ ਪੜੀਏ ਅਰ ਫੇਰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਜਪੁ ਪੜੀਏ ਅਰ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਪੜੀਏ।

ਰਾਗ- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮੰਗਲ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ-

ਇੰਦ੍ਰਾਸਣ ਅਪਛਰਾ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਮੰਗਲ ਗਾਇਆ॥ ਵਾਰ 1- ਪਉੜੀ 37/6

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਵਜੰਤਰੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੰਦਿਆਂ ਗੁੱਝੇ ਰੱਹਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ-

ਜਿਉ ਜੰਤ੍ਰੀ ਹਥਿ ਜੰਤ੍ਰ ਲੈ ਸਭਿ ਰਾਗ ਵਜਾਏ॥ ਆਪੇ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਮਗਨੁ ਹੋਇ ਆਪੇ ਗੁਣ ਗਾਏ।

ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ ਆਪਿ ਰੀਝਿ ਰੀਝਾਏ। ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਆਪਿ ਹੈ ਸੁਰਤਾ ਲਿਵ ਲਾਏ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਿਸਮਾਦੁ ਹੋਇ ਸਰਬੰਗ ਸਮਾਏ। ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਤੀਆਏ। ਵਾਰ 2 - ਪਉੜੀ 2

ਪਵਣ ਗੁਰੂ ਗੁਰ ਸਬਦ ਹੈ ਰਾਗ ਨਾਦ ਵੀਚਾਰਾ॥ ਵਾਰ 2 - ਪਉੜੀ 19/1

ਸਤਸੰਗ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸਰਬੰਗ ਅਹਿਨਿਸਿ ਭੋਲਿਆ॥ ਵਾਰ 3 - ਪਉੜੀ 16/6

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਦਿਆਂ ਰਾਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਪੰਚ ਸਬਦ ਇਕ ਸਬਦ ਮਿਲਾਏ।

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸੰਬਾਦ ਲਖਿ ਭਾਵਿਆ ਭਾਉ ਸੁਭਾਉ ਅਲਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨੁ ਧੁਨਿ ਜਾਣੇ ਜੰਤ੍ਰੀ ਜੰਤ੍ਰ ਵਜਾਏ। ਵਾਰ 6-ਪਉੜੀ 10/2

ਛੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਾਗ ਰਾਗਣੀ ਪਧਤੀ ਤਾਂ ਜਾਣੂ ਸਨ-

ਛਿਅ ਰਸ ਰਸਨਾ ਸਾਧਿ ਕੈ ਰਾਗ ਰਾਗਣੀ ਭਾਇ ਭਗਤੀ॥ ਵਾਰ 7- ਪਉੜੀ 6/2

ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿਖ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਰਹੱਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਰਾਗ ਨਾਦ ਵਿਸਮਾਦੁ ਹੋਇ ਗੁਣ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ। ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣ ਹੋਇ ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਧੀਰਾ।

ਜੰਤ੍ਰੀ ਜੰਤ੍ਰ ਵਜਾਇਦਾ ਮਨਿ ਉਨਮਨਿ ਚੀਰਾ ॥ ਵਜਿ ਵਜਾਇ ਸਮਾਇ ਲੈ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਜੀਰਾ॥

ਅੰਤਰਿਜਾਮੀ ਜਾਣੀਐ ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ ਪੀਰਾ॥ ਗੁਰ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ ਬੇਧਿ ਹੀਰੈ ਹੀਰਾ॥ ਵਾਰ 9- ਪਉੜੀ 8

ਸਾਧ ਸੀਂਗ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਗੀਤ ਰਾਗ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਗੁ ਸੋਭਾ ਲਹਿਰ ਤਰੰਗ ਅਤੋਲੇ। ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਹੀਰਿਆ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਅਵੇਸੁ ਅਮੋਲੇ।

ਰਾਗ ਰਤਨ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਅਗਮ ਅਲੋਲੇ। ਵਾਰ 12- ਪਉੜੀ 20/3

ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਚੇਲੇ ਬਾਰੇ ਦਸਦਿਆਂ ਰਾਗ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ-

ਰਤਨਾ ਦੇਖੈ ਸਭੁ ਕੋ ਰਤਨ ਪਾਰਖੂ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ।

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸਭ ਕੋ ਸੁਣੈ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਮਝੈ ਵਿਰਲੋਈ। ਵਾਰ 15- ਪਉੜੀ 16/2

ਰਬ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਰਾਗ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾਤ ਦੱਸਿਆ ਹੈ-

ਦਿਸਟਿ ਸਬਦ ਗਤਿ ਸੁਰਤ ਲਿਵ ਰਾਗ ਰੰਗ ਰਸ ਪਰਸ ਲੋਭਾਇਆ। ਵਾਰ 15-ਪਉੜੀ 18/4

ਕੁਦਰਤ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦਸਦਿਆਂ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ-

ਰਾਗ ਰੰਗ ਰਸ ਪਰਸ ਦੇ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧਿ ਸੰਧਿ ਪਰਕਾਰੇ॥ ਵਾਰ 18- ਪਉੜੀ 3/4

ਕੇਵਲ ਰਾਗ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਮਹਲ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

ਰਾਗ ਨਾਦ ਵਿਸਮਾਦ ਗੁਣ ਨਿਧਿ ਗਾਵਹੀ॥ ਵਾਰ 21 ਪਉੜੀ 5/3

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸੰਬਾਦ ਗਿਆਨੁ ਚੇਤਾਇਆ। ਵਾਰ 22- ਪਉੜੀ 6/1

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸੰਗੀਤ ਲਖ ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ॥ ਵਾਰ 22- ਪਉੜੀ 11/2

ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਾਉ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ-

ਸਚੀ ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰ ਸਚੁ ਰਾਗ ਰਤਨ ਕੀਰਤਨੁ ਭਾਵੰਦਾ। ਵਾਰ 26- ਪਉੜੀ 1/5

ਸੇਖ ਨਾਗ ਸਭ ਰਾਗ ਮਿਲਿ ਸਿਮਰਣੁ ਕਰਿ ਨਿਤਿ ਗੁਣ ਗਾਵੰਦੇ। ਵਾਰ 26- ਪਉੜੀ 14/5

ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

ਰਾਗ ਨਾਦ ਅਨਾਹਦ ਧੁਨੀ ਓਅੰਕਾਰੁ ਨ ਗਾਵਣਹਾਰਾ। ਵਾਰ 26- ਪਉੜੀ 35/5

ਸੱਚੀ ਲਗਨ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

ਹੋਰਤ ਰਾਗ ਨ ਗੀਝੀਐ ਸੁਣਿ ਸੁਖ ਨ ਲਹੰਦਾ। ਵਾਰ 27- ਪਉੜੀ 11/3

ਬੋਲਾ ਰਾਗ ਨ ਸਮਝਈ ਕਿਹੁ ਘਟਿ ਨ ਜਾਈ॥ ਵਾਰ 34- ਪਉੜੀ 9/2

ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਚਿਤਰਤਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸੰਬਾਦ ਬਹੁ ਚਉਦਹ ਵਿਦਿਆ ਅਨਹਦ ਗਾਜੇ। ਵਾਰ 37- ਪਉੜੀ 4/6

ਰਾਗ ਰੰਗ ਰਸ ਰੂਪ ਲਖ ਬਹੁ ਭੋਗ ਭੁਲਾਵਾ। ਵਾਰ 38- ਪਉੜੀ 5/4

ਰਾਗ ਨਾਂਦ ਸੰਬਾਦ ਲਖ ਸੰਗਤਿ ਅਭੰਗੀ। ਵਾਰ 38 -ਪਉੜੀ 14/2

ਤਾਲ-

ਤੇਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਸਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

ਤੇਰਹ ਤਾਲ ਅਉਰਿਅ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਤਪ ਤਾਲ ਪੁਰਾਇਆ। ਵਾਰ 7- ਪਉੜੀ 13/1
 ਪਾਂਧਾ ਬੂਲਾ ਜਾਣੀਐ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਣੁ ਲੇਖਾਰੀ॥ ਵਾਰ 11 ਪਉੜੀ 11/16
 ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਨਗਾਰਚੀ ਕੇਤੜਿਆ ਢੋਲੀ ਸਹਨਾਈ।
 ਕੇਤੜਿਆਂ ਹੀ ਤਾਇਫੇ ਢਾਢੀ ਕਦੇ ਕਲਾਵਤ ਗਾਈ॥ ਵਾਰ 8- ਪਉੜੀ 20/1-2
 ਭਗਤ ਨਾਮ ਦੇਵ ਦੁਆਰਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਦਸਦੇ ਹਨ-
 ਨਾਮਾ ਪਕੜ ਉਠਾਲਿਆ ਬਹਿ ਪਿਛਵਾੜੈ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਈ। ਵਾਰ 25-ਪਉੜੀ 4/3
 ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਭਗਤ ਨਾਮ ਦੇਵ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਅਰਥਾਤ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ-
 ਭਗਤੁ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹੜਾ ਨਾਮਾ ਛੀਂਬਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਈ। ਵਾਰ 25 ਪਉੜੀ 5/3

ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਸੁਰਲਿਪੀ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ

Website: <http://www.gurbaniraags.com>

ਰਾਤ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਪਹਿਰ ਜਾਂ ਰੁੱਤ ਬਾਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੂਰਵੀ ਠਾਠ ਦੇ ਉੱਤਰਆਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਤਾਰ ਖਰਜ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਸੰਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਤਿਆਗਣ ਨਾਲ ਬਸੰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਨਿਵੇਕਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਜ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਬਸੰਤ ਅਤੇ ਪਰਜ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹਨ। ਪੂਰਵੀ ਠਾਠ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇੱਕ ਖਾਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਲਗਾਵ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਰਸ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪਰ ਬਹੁਤ ਨਹੀਂ - ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰਾਗ ਲਲਿਤ ਦਾ ਰਸ ਵੀ ਮਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਤੁਰੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ: ਪ - ਮੰਗਮੰ - ਗ, ਰ - ਨਧੁ ਨਧੁ ਪ, ਨਧੁ ਨਧੁ ਆਦਿ।

ਚਾਲ: ਸੰ - ਨਧੁ - ਪ - ਮੰਗ - ਮੰ - ਗ - ਮੰਗਰੁਸ, ਨੁਸਗ - ਮੰਗ - ਮੰਧੁ - ਪ - ਧੁਗਮੰਗਰੁਸ, ਨੁ - ਰੁਗ - ਮੰਧੁਸੰ - ਸੰ ਨਧੁ - ਪ - ਮੰਗ - ਮੰ - ਗ - ਰੁਸ, ਨੁ ਸਗਮੰਗਰੁਸ, ਗਮੰਧੁ ਪ, ਮੰਗਮੰਧੁਰੁੰ - ਸੰ, ਰੁੰ ਨਧੁ ਨਧੁ ਪ - ਮੰਧੁ ਨਧੁ ਪ, ਨਧੁ ਮੰ ਗਮੰਗਰੁਸ, ਨੁ ਸਗਮੰਨਧੁਰੁੰ ਸੰ, ਰੁੰ ਨਧੁ ਪ - ਮੰਗਰੁਸਸਮ - ਮੰਮਗ, ਮੰਗਰੁਸ। ਸ - ਪ - ਮੰਧੁ ਪ - ਮੰਧੁ ਨਧੁ ਪ, ਗਮੰਧੁ ਨਰੁੰ ਨਧੁ ਪ, ਮੰਗੁੰ ਰੁੰ ਸੰ, ਗਮੰਧੁ ਨਰੁੰ ਨਧੁ ਮੰ ਗਰੁ ਸ।

ਅਸਥਾਈ

ਸੰ ਸੰ ਸੰ -	ਨ ਧੁ ਰੁੰ ਨ ਧੁ - ਪ	ਪ	ਮੰ ਗ ਮੰ ਧੁ
ਮ ਉ ਲੀ ਽	ਚ ਡਿ ਆ ਬ ਸੰ ਽ ਤ	ਬ	ਨ ਸ ਪ ਤ
ਗ ਰੁ ਸ ਸ	ਸ ਸ ਸੋ ਮ ਮ ਮੁੰ ਮਗ ਗ, ਧੁ		ਮੰ ਗ - ਮੰ
ਮ ਉ ਲਿ ਆ	ਸ ਤ ਗੁ ਰ ਸੁੰ ਽ ਗ, ਬ		ਹ ਮ ਽ ਨ
x	2	0	3

ਅੰਤਰਾ

ਸੰ - ਸੰ ਸੰ	ਗੰ ਗੰ ਮੰ ਗੰ ਰੁੰ - ਸੰ ਸੰ	ਪ ਪ	ਮੰ ਗ ਮੰ ਧੁ
ਆ ਽ ਵ ਹੁ	ਮੁ ਗ ਧ ਮ ਨਾ ਽ ਽ ਤਾ	ਤੁ ਮ	ਸਾ ਽ ਚ ਧਿ
ਮੰ ਧੁ ਮੰ ਗ	ਗ ਰੁ ਮੰ ਗ ਗ ਰੁ ਸ ਸ ਸ ਸੋ ਮ - ਮ		ਨ ਧੁ - ਪ
ਪਾ ਽ ਵਹੁ ਽	ਮੇ ਽ ਰੇ ਮ ਨਾ ਽ ਽ ਇ		ਸ ਸੁ ਽ ਖ
ਮੁੰ ਮ ਗ ਗ	ਮੰ ਧੁ ਸੰ ਨ ਧੁ - ਪ, ਪ		ਮੰ ਗ ਮੰ ਧੁ
ਮਉ ਽ ਲਿ ਅ	ਸ ਤ ਗੁ ਰ ਸੰ ਽ ਗ, ਬ		ਨ ਸ ਪ ਤ
x	2	0	3

ਬਸੰਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ

ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਬਸੰਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:

ਜਦਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਪੰਜੀਸ ਛਬੀਸ ਬਰਸ ਕਾ ਭੈਆ ਤਬ ਏਕ ਦਿਨਿ ਪੰਜਾਬ ਕੀ ਧਰਤੀ ਨਗਰਿ ਤਲਵੰਡੀ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਅੰਦਰਿ ਘਰਿ ਕੈ ਬਿਖੈ ਪੜਿਆ ਹੀ ਰਹਤਾ। ਜਬ ਕਈ ਮਾਸ ਦਿਨ ਪੜਿਆ ਹੀ ਰਹਿਆ ਤਬ ਬਸੰਤ ਚੜਿਆ। ਤਬ ਜਿਤਨੇ ਲੋਕ ਤਲਵੰਡੀ ਕੇ ਥੇ ਏਤਨਿਆਂ ਲੋਕ ਮਿਲਿਨਿ ਆਏ ਜਿ - ਨਾਨਕ ਜੀ! ਤੈ ਬਹੁਤੁ ਦਿਨ ਮਾਹ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹੈਨਿ ਅੰਦਰੇ, ਪਰੁ ਹੁਣਿ ਚੇਤ੍ ਚੜਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਸਭਿ ਬਸੰਤੁ ਚੜਿਐ ਖੁਸੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਬਾਹਰਿ ਚਲੀਐ, ਏਕ ਬਾਰ ਚੇਤ ਕੀ ਬਹਾਰ ਲੀਜੀਐ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੈ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਮਹਿ ਬਾਣੀ ਬੋਲੀ ਜਿ:

ਰਾਗੁ ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੧ ਚਉਪਦੇ ਦੁਤੁਕੇ

ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮਾਹਾ ਮਾਹ ਮੁਮਾਰਖੀ ਚੜਿਆ ਸਦਾ ਬਸੰਤੁ ॥

ਪਰਫੜੁ ਚਿਤ ਸਮਾਲਿ ਸੋਇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਗੋਬਿੰਦੁ ॥੧॥

ਭੋਲਿਆ ਹਉਮੈ ਸੁਰਤਿ ਵਿਸਾਰਿ ॥

ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਬੀਚਾਰਿ ਮਨ ਗੁਣ ਵਿਚਿ ਗੁਣੁ ਲੈ ਸਾਰਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਕਰਮ ਪੇਡੁ ਸਾਖਾ ਹਰੀ ਧਰਮੁ ਫੁਲੁ ਫਲੁ ਗਿਆਨੁ ॥

ਪਤ ਪਰਾਪਤਿ ਛਾਵ ਘਣੀ ਚੂਕਾ ਮਨ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥੨॥

ਅਖੀ ਕੁਦਰਤਿ ਕੰਨੀ ਬਾਣੀ ਮੁਖਿ ਆਖਣੁ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ॥

ਪਤਿ ਕਾ ਧਨੁ ਪੂਰਾ ਹੋਆ ਲਾਗਾ ਸਹਜਿ ਧਿਆਨੁ ॥੩॥

ਮਾਹਾ ਰੁਤੀ ਆਵਣਾ ਵੇਖਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਨਾਨਕ ਹਰੇ ਨ ਸੂਕਹੀ ਜਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਹੇ ਸਮਾਇ ॥੪॥੧॥

(ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੧੬੮)

ਸੁਰਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਰਥ

ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੩ ॥

ਬਨਸਪਤਿ ਮਉਲੀ ਚੜਿਆ ਬਸੰਤੁ ॥
ਇਹੁ ਮਨੁ ਮਉਲਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੰਗਿ ॥੧॥
ਤੁਮ੍ ਸਾਚੁ ਧਿਆਵਹੁ ਮੁਗਧ ਮਨਾ ॥
ਤਾਂ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹੁ ਮੇਰੇ ਮਨਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਇਤੁ ਮਨਿ ਮਉਲਿਐ ਭਇਆ ਅਨੰਦੁ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲੁ ਪਾਇਆ ਨਾਮੁ ਗੋਬਿੰਦ ॥੨॥
ਏਕੋ ਏਕੁ ਸਭੁ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ ॥
ਹੁਕਮੁ ਬੂਝੈ ਤਾਂ ਏਕੋ ਜਾਣੈ ॥੩॥
ਕਹਤ ਨਾਨਕੁ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥
ਆਖਣੁ ਵੇਖਣੁ ਸਭੁ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਇ ॥੪॥੨॥੧੪॥

ENGLISH TRANSLATION

Basant, Third Mehl:

The season of spring has come, and all the plants have blossomed forth.

This mind blossoms forth, in association with the True Guru. ||1||

So meditate on the True Lord, O my foolish mind.

Only then shall you find peace, O my mind. ||1||Pause||

This mind blossoms forth, and I am in ecstasy.

I am blessed with the Ambrosial Fruit of the Naam, the Name of the Lord of the
Universe. ||2||

Everyone speaks and says that the Lord is the One and Only.

By understanding the Hukam of His Command, we come to know the One Lord. ||3||

Says Nanak, no one can describe the Lord by speaking through ego.

All speech and insight comes from our Lord and Master. ||4||2||14||